

Boda István Károly – Porkoláb Judit: Számítógépes stilisztikai és szövegtani tanulmányok. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai, 76. szám. Debrecen, 2001. 155 lap

1. A kétszerzős kötet egy érdekes és meglehetősen ritka kezdeményezés, vállalkozás eredménye: számítógépes stilisztikai és szövegtani vizsgálat. Köztudott, hogy az első számítógépek forgalomba kerülése óta alkalmazási területük egyre inkább tágult, egyre több tudományban próbálkoztak meg a hasznosításukkal.

Hogy a stílusvizsgálatban hogyan (lesz) alkalmazható, arról Petőfi S. János korán, már 1969-ben így vélekedett: „A nyelvelmélet fejlődésének irányát és körvonalait látva úgy tűnik, hogy a viszonylag egyszerűbb statisztikai és meglehetősen felszínes strukturális vizsgálatokat egyre inkább a művek szerkezetének mélyreható feltárására irányuló kutatások fogják felváltani.” (Helikon 1969. 3–4, 373).

Ugyancsak a lehetőségek előrejelzésének tekinthetjük Robert S. Wachal véleményét, aki szerint egy-egy írónak a számítógépben tárolt szövegeiből „elkészül egy a szövegváltozatokat tartalmazó kiadás és konkordancia”, ami lehetővé teszi a különböző nyelvi jellemzők gyakoriságának számlálását, és ezen az alapon a stíluskutató „könnyedén építheti fel saját finom és bonyolult elemzését, szerzőségi, hatás-, stílus- és témavizsgálatait”. A számítógép ugyanis „átveheti a rabszolgamunkát... az emberre hagyva a kutatómunka alkotó, teremtő részét” (Helikon 1969. 3–4, 391).

Mindebből több lehetőség is megvalósult Boda István Károly és Porkoláb Judit itt ismertető könyvében (aminek több fejezete szakkiadványokban közölt tanulmány).

Az Előszóból megtudjuk, hogy az 1990-es években kezdtek el szépirodalmi művek (szövegek) számítógépes vizsgálatával foglalkozni. Azt is hangsúlyozzák, hogy szemléletüket a szövegtani, a stilisztikai és a programozó matematikusi nézőpont határozta meg.

2. Hogy mit és hogyan vizsgáltak a számítógép segítségével, azt könyvük tartalmának a rövid ismertetésével világíthatjuk meg.

Az Előszót nem számítva három nagy fejezet alkotja kötetük szerkezetét. Mindhárom tárgya három író több műve és mindegyik esetében néhány kiemelt jelenség, illetőleg a megközelítési módozat.

Az elsőben a vizsgálat tárgya Füst Milán két verse, egy versciklusa és egy regénye. A vizsgált jelenségek: kérdő mondatok, cím – alcím – műfaj, szerkezet, tér-idő hálózat, szövegösszetartó szemantikai és grammatikai kapcsolóelemek. Az elemzés szempontjai: versértelmezés interaktív számítógépes program, illetőleg konkordanciák segítségével.

A másodikban a vizsgálat tárgya Radnóti Miklós négy kiemelt verse. A vizsgált jelenségek: a szókészlet, a szavak fogalomkörök szerinti megoszlása, a ciklusok egymásra épülése, szinesztézia, tulajdonnevek, téma-réma. Az elemzési szempont: a hipertext, az értelmezéseknek a különféle tudásfajtákkal való kapcsolata (77).

A harmadikban a vizsgálat tárgya Radnóti Miklós négy kiemelt verse. A vizsgált jelenségek: mottó, tér és idő, önazonosság. Az elemzés szempontja a hipertext módszer alkalmazása. Itt a kritikus hipertextről – egyebek között – megtudjuk, hogy „olyan információs bázist kínál az elemzés, illetőleg az értelmezés számára, amely a különböző tényezők kombinációját tartalmazza, »s interaktív kezelőfelületek segítségével jeleníti meg« azokat” (139).

3. A vizsgálatok fázisairól az Előszóban tájékoztatnak. A kiindulópont az irodalmi korpuszok, szövegkorpuszok tárolása, majd részekre bontása, konkordanciák segítségével a szóhasználatra való „rámutatás”, a kulcsszóhálózat kiépítése, összehasonlítások és szemantikai következtetések, végül az elemzett művek „jelentésének mélyebb megértésére” a hipertext és hipermedia prezentációs lehetőségeinek az alkalmazása (3).

Vizsgálati eljárásokról a fejezetekben közölt beszámolóikból tájékozódhatunk. Ezeket az információkat a természetszerűleg sok eltérés, a sokféle variáns miatt nehéz lenne összegezni, közös

nevezőre hozni. Ehelyett egyetlenegy irodalmi alkotás számítógépes vizsgálatának, eljárásainak és eredményeinek alapján próbálom meg ezeket ismertetni.

Minderre a példa az első nagy fejezetből Füst Milán *A magyarokhoz* című versének értelmezése számítógépes konkordanciák segítségével (9–17). Kiindulópontjuk az, hogy a versszöveg megközelítési módszere a számítógépes konkordancia-program, ami más művekkel való összehasonlításokat is lehetővé tesz.

A vizsgált szövegek: *A magyarokhoz* vers, más Füst Milán költemények, Berzsenyi Dánieltől *A magyarokhoz*, Vörösmarty Mihálytól *A Szózat*, a Bibliából *Jézus, Sirák fia könyve* stb. Az összehasonlítások során egybevetett jelenségekről így tájékoztatnak: a „kifejezések, a szavak, szerkezetek, sztilémák összevetése közben a nyelvi szintek feltárhatják a szöveg autonóm világát, egyben azonban a mondatok közötti koherencia egy még teljesebb világnak a nyitottságát is megmutathatja” (10). Ebből adódóan a szövegek fölötti összefüggések kimutatása, egy sajátos komparatív értelmezés válik lehetővé.

Eljárásukat a fokozatosság jellemzi. A fokozatosságból adódó „lépcsőfokok” kiegészítik, magyarázzák egymást, és így kapcsolatokat lehet kiépíteni a szövegek jelentésszerkezete között.

A szavakat a tágabb szövegösszefüggésbe helyezve értelmezik, például: „a vad – kert a pusztítást kifejező szinonimákban jelenik meg, romlás, áradás szennye, vízi szörnyek, burjánzás jelentésekben” (11). Ezekben az összehasonlításokban nemcsak irodalmi szövegekre, hanem más művészi alkotásokra is figyelemmel voltak, így például Csontváry Kosztka Tivadar *Magányos cédrusára* is.

Az így végzett vizsgálatok eredményeit a fejezet végén összegzik, értelmezik. Itt ebből megtudjuk, hogy „az értelmezés során sok lelki tájat bejártunk, átíveltünk századokat” (17). Azt is hangsúlyozzák, hogy munkájuk elsődlegesen szövegértelmezés, de nem hagyták figyelmen kívül a stíluselemzést sem, annak megjelölését, „ami a költeményt költeménnyé teszi” (17).

Az értelmezéseknek egy sajátos módozatáról is tájékoztatnak, arról, hogy alapja nem a hagyományos lineáris olvasás, hanem a szövegrészek közötti asszociációk keresése, ami a már említett „hipertext” alapú megközelítés egyik legnagyobb előnye (116,147).

4. A két szerző munkája sok tanulsággal járó kiadvány. Ugyanakkor hiánypótló is, hisz a számítógépes szöveg- és stílusvizsgálat kevésbé fejlődött ki. Érdemük, hogy vizsgálateikat a kellő óvatossággal végezték, az eredmények közlésére is a megfontoltság jellemző. Nemhiába tekintik kísérletnek munkájukat (58).

Érdemük az is, hogy a számítógép segítségével elért eredményeket tágabb összefüggésekbe helyezik, és hogy értelmezik is. Igaz viszont az is, hogy a pontos és konkrét adatok és értelmezéseik közötti összefüggés nem mindig nyilvánvaló, rendszerint azért nem, mert nem kifejtett, nem eléggé explicit. Hibák fakadnak abból is, hogy a korábban külön-külön közölt tanulmányoknak egy kötetben való közlése új és másfajta összefüggéseket feltételez. Erről szólva meg kell jegyezni, hogy egy-egy fejezetcím nem eléggé konkrét, túlon túl általános (például egy fejezet címének egy részlete: „a mű megközelítése néhány szempont alapján” 35).

Mindezek lényegében nem csökkentik munkájuk már említett érdemeit. Ezek az érdemek és eredmények biztató fejlődési távlatot jeleznek. Erre utal egy, a jövőre vonatkozó állításuk is: „azokat a szövegtani és stilisztikai vonásokat emeljük ki a műből, amelyeket egy későbbi, részletes vizsgálódásban sokkal teljesebben felhasználhatunk” (36).

Ezzel függ össze az az érdemük is, hogy – bár csak sejtetik, de nem fejtik ki – a számítógépes vizsgálatok egyik sajátosságát, azt, amit Karl Kroeber egészen határozottan így fogalmazott meg: „a számítógép nem új válaszokat, hanem új kérdéseket ad a humán tudományoknak” (Helikon 1969. 3–4, 393).

Az, amit a két szerző létrehozott, és ami munkájuk folytatása lehet, az minden bizonnyal az említett „új kérdések felvetése” szférájába tartozik, így segítik majd elő a szövegtan és a stilisztika nagy és nyitott kérdéseinek mélyebb megértését és új szempontok, elvek szerinti vizsgálatát.